

УДК 330.14

Нестеренко О.Д.
аспірант

Українського державного університету фінансів та міжнародної торгівлі

ПРИНЦИПИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЗОВНІШНЬОЇ ТОРГІВЛІ АГРОПРОДОВОЛЬЧОЇ ПРОДУКЦІЇ

У статті проведено аналіз ринку агропродовольчої продукції. Досліджено механізм державного регулювання ринку агропродовольчої продукції та його застосування до зовнішньої торгівлі. Запропоновано основні заходи щодо вдосконалення державного регулювання ринку агропродовольчої продукції. Визначено основні проблеми, які впливають на зовнішню торгівлю агропромисловою продукцією.

Ключові слова: сільське господарство, державне регулювання, агропромислова продукція, державна підтримка, агропромисловий ринок, зовнішня торгівля.

Нестеренко О.Д. ПРИНЦИПЫ ГОСУДАРСТВЕННОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ ВНЕШНЕЙ ТОРГОВЛИ АГРОПРОДОВОЛЬСТВЕННОЙ ПРОДУКЦИИ

В статье проведен анализ рынка агропродовольственной продукции. Исследован механизм государственного регулирования рынка агропродовольственной продукции и его применение внешней торговли. Предложены основные направления по совершенствованию государственного регулирования рынка агропродовольственной продукции. Определены основные проблемы, которые влияют на внешнюю торговлю агропромышленной продукцией.

Ключевые слова: сельское хозяйство, государственное регулирование, агропромышленная продукция, государственная поддержка, агропромышленный рынок, внешняя торговля.

Nesterenko O.D. THE PRINCIPLES OF STATE REGULATION OF FOREIGN TRADE OF AGRO-INDUSTRIAL PRODUCTS

In the article the author analyzes the market of agro-industrial products. The mechanism of state regulation of agro-industrial products and its application to foreign trade was researched in the article. It was offered the basic measures to improve state regulation of agro-industrial products. It was determined the main problems which affect the foreign trade of agricultural produce.

Keywords: agriculture, government regulation, agro-industrial products, government support, agro-industrial market foreign trade.

Постановка проблеми. У переважній більшості країн світу сільське господарство є одним із найбільш підтримуваних секторів національної економіки. Аграрний сектор України відіграє важливу роль в національній економіці держави, однак, в порівнянні з іншими країнами, спостерігається недостатня підтримка держави, що призводить до дегармонізації розвитку сільського господарства та низьку конкурентоспроможність агропродовольчої продукції на міжнародному ринку. Широке обговорення проблем аграрної політики на міжнародному рівні, насамперед питань, пов'язаних зі світовою торгівлею сільськогосподарською продукцією, свідчить про існування різних доктрин, що призводить до жорсткої економічної боротьби держав, які дотримуються різних стратегій аграрного розвитку з метою укріплення державної політики.

Актуальність дослідження. Агропромисловий комплекс, зважаючи на його місце в забезпеченні продовольчої безпеки держави, відіграє важливу роль для кожної країни світу. В Україні, окрім цього, АПК забезпечує робочими місцями сільських жителів та сприяє притоку в країну валютних надходжень від експорту. Саме ця важлива роль АПК актуалізує питання розробки та реалізації державної регуляторної політики у цій сфері. Застосування різноманітних важелів державного впливу на функціонування АПК є необхідним для його гармонійного розвитку, забезпечення виконання ним його соціально-економічних функцій, та посилення позицій нашої держави на міжнародних ринках продовольства.

Аналіз досліджень і публікацій. Широкий спектр досліджень з проблематики регулювання агропродовольчого ринку здійснено в працях багатьох вчених, зокрема В. Андрійчука [1], П. Гайдуцького [2], О. Головачової [3], І. Демчака [5], А. Нестерової [8], О. Луки [6], Т. Трошкінох [11], О. Шаманської [12] та ін. Отримані ними результати дозволяють сфор-

мулювати систему знань, у їх роботах заходи державного регулювання агропромислового комплексу розглядаються у комплексі, а дослідження оцінки ефективності застосування окремих інструментів не здійснюються.

Мета дослідження – дослідити особливості державного регулювання і підтримки агропродовольчого сектора України в умовах ринкової економіки, а також аналіз функціонування міжнародних регуляторів у сфері зовнішньої торгівлі продукцією агропромислового комплексу.

Виклад основного матеріалу. Агропродовольчий ринок України розвивається під значним впливом світових агропродовольчих ринків. В останні роки залежність внутрішнього агропродовольчого ринку від світового значно посилилась. Обсяги експорту сільськогосподарської продукції визначаються ціновою кон'юнктурою світових ринків, під впливом яких складається кон'юнктура внутрішнього агропродовольчого ринку України. Підтвердженням цьому стали коливання внутрішніх цін на споживчому продовольчому ринку під впливом світової продовольчої кризи та світової фінансової кризи.

Державна політика в сфері регулювання АПК – це комплекс законодавчо та організаційно визначених довгострокових бюджетних заходів, що об'єктивно необхідні для формування сприятливого конкурентного середовища розвитку галузі як запоруки продовольчої безпеки [10, с. 6-7].

Формування державної регуляторної політики в сфері АПК є складним процесом, адже її метою є не лише забезпечення розвитку АПК України, але й забезпечення його інтеграції у систему світового господарства, підвищення рівня життя сільського населення, створення передумов для реалізації експортного потенціалу усіх суб'єктів господарювання. Наявність значної кількості взаємопов'язаних цілей обумовлює необхідність застосування державою низ-

ки інструментів, які у комплексі всебічно регулюють розвиток аграрної сфери.

У більшості держав світу основою державного регулювання розвитку агропромислового комплексу є нетарифне регулювання. В Україні також використовуються його окремі інструменти, проте їх застосування не можна назвати ефективним.

Державна підтримка агропродовольчого сектора є одним з пріоритетів економічної політики в багатьох країнах світу, адже вона розглядається як необхідний інструмент аграрної політики держави в умовах ринку. В цілях регулювання сектора АПК застосовують такі важелі, як гарантована скупка надлишків продукції по знижених цінах, закупівельні і товарні інвестиції на ринку продовольства, специфічні форми пільгового кредитування, митне регулювання (економічне і адміністративне).

З досвіду розвинутих країн, можна зробити висновки, що від державного регулювання залежить стабільність агропродовольчого ринку, життєдіяльність сільськогосподарських підприємств, ефективність аграрного виробництва і відносна стабільність соціальної сфери в сільській місцевості. В країнах з розвинутою економікою державне регулювання є невід'ємною органічною складовою ринкової економіки. Разом з тим, врегулювання внутрішніх і зовнішніх протиріч, які виникають на ринку є основою функцією регулюючого впливу держави. Несвоєчасне реагування на будь-які негативні явища призводять до таких неприємних наслідків, як перевиробництво аграрної продукції, порушення рівноваги між попитом та пропозицією та ін. Саме тому держава має впливати на процеси саморегуляції попиту і пропозиції через організаційно-економічні важелі, не лише в інтересах сільських товаровиробників, а й суспільства в цілому.

Так звана "державна підтримка" сільського господарства здійснювалась за таким сценарієм: через різке зниження всіх закупівельних цін порівняно до оптових, створювалась хронічна заборгованість сільського господарства державі, а приблизно через кожні 3-5 років, коли заборгованість досягала певної критичної точки вона списувалась. Під впливом таких циклів більшість сільськогосподарських підприємств залишались вкрай пасивними, що спричинило стагнацію сільського господарства [2, с. 44-45]. Проте усі заходи з підтримки сільського господарства не забезпечували бажаного приросту виробництва аграрної продукції, вони були невідчутними, і як наслідок, не покривали зростаючий платоспроможний попит населення.

В умовах ринкових відносин агропродовольчий ринок, як і його важливий складовий елемент – сільське господарство піддаються негативному впливу різних чинників нестабільності: природних, економічних, соціальних. Процеси формування і функціонування агропродовольчого ринку поки що позбавлені належного регулюючого впливу зі сторони держави. Між реформованими відносинами власності і стихійними, без будь-яких правил відносинами на продовольчих ринках виникли протиріччя, що заблокували мотиваційний механізм ринкової економіки [5, с. 13-15].

Конкретні масштаби регулювання переважно залежать від рівня розвитку економіки та збалансованості попиту і пропозиції на аграрних ринках. Державне регулювання агробізнесу в економічно розвинутих країнах ведуть за такими основними напрямками: регулювання цін і фермерських доходів; бюджетне фінансування; кредитування; оподатку-

вання; стабілізація ринку агропродовольчої продукції [12, с. 130].

Міжнародне економічне співробітництво є важливим фактором розвитку економіки і об'єктом державного регулювання. З досвіду розвинутих країн, можна зробити висновок, що у поєднанні з ефективною регулятивною функцією держави можна досягти значних результатів. Адже як стверджує О.Ф. Лука, державне регулювання економіки – це система взаємовідносин уряду з економічними агентами з метою державного впливу на економічні процеси, що являє собою сукупність фінансово-економічних, організаційно-адміністративних, інституційно-правових і соціально-психологічних методів та інструментів, за допомогою яких держава веде економічну діяльність на макро- і мікрорівні [6, с. 10].

Важливим елементом державного регулювання економіки є регулювання зовнішньоекономічної діяльності, що передбачає створення відповідних механізмів (правових, економічних, інституційних) та умов, які забезпечують ефективний розвиток і здійснення діяльності у цій сфері. Усе це проявляється у зовнішньоекономічній політиці держави, яка спрямована на досягнення економікою країни певних переваг на світовому ринку, та водночас, на захист внутрішнього ринку від конкуруючих імпорتنих поставок.

Розвиток економіки України після здобуття державної незалежності характеризується різкими змінами та коливаннями в галузі регулювання зовнішньоторговельної політики і зокрема галузі АПК. Адже як відомо, Україна володіє значним експортним потенціалом, який зосереджений і в агропромислому комплексі країни. Однак поки що він використовується недостатньо і малоефективно. Проте потенційні експортні можливості України в галузі АПК є вагомими.

Необхідно також відзначити, що несприятливі тенденції у зовнішній торгівлі агропродовольчою продукцією в Україні, зокрема, посилення сировинного перекошу в структурі експорту; ввезення продовольчих товарів, які в достатній кількості можуть вироблятися в країні; застосування до українських товарів різноманітних обмежень, не залишають сумнівів, що необхідною умовою інтенсифікації зовнішньоторговельної діяльності АПК нині стає, насамперед, пожевлення ефективності використання його експортного потенціалу. Адже метою нарощування експортного потенціалу є створення умов для входження України до системи міжнародних господарських зв'язків і використання переваг міжнародної торгівлі при вирішенні завдань економічного розвитку держави за рахунок розширення обсягів, поліпшення структури та умов збуту вітчизняної продукції на зовнішніх ринках [1, с. 58].

Зовнішньоекономічні зв'язки країни є важливим елементом її національного господарства. Основою їх є зовнішньоекономічна політика, що є державним регулюванням зовнішньоекономічної діяльності. Вона тісно пов'язана із соціально-економічною політикою та завданнями економічного зростання держави. Основними цілями зовнішньоекономічної політики є забезпечення взаємовигідного співробітництва з іншими країнами, підтримання конкурентоспроможності вітчизняних виробників на світовому ринку та забезпечення збалансованості торговельного та платіжного балансів країни [3, с. 39].

В сфері зовнішньоторговельної політики переважають дві тенденції: лібералізація та протекціонізм. Крім того, з розвитком інтеграційних процесів

з'явилося таке нове явище як колективний протекціонізм, тобто спільна політика інтеграційного угруповання по відношенню до третіх країн. Таке явище досить яскраво виражене в країнах ЄС.

Державне регулювання зовнішньоекономічних зв'язків здійснюється за допомогою широкого кола заходів, і їх кількість постійно зростає. Це можна пояснити тим, що розширення міжнародних економічних зв'язків країни потребує нових інструментів оптимізації її участі у міжнародному поділі праці, захисту національних економік від впливу негативних явищ у світовій економіці (циклічних спадів, надмірних коливань валютних курсів, недоброчесної конкуренції тощо), сприяння зміцненню позицій національних виробників на світовому ринку [8, с. 56].

Розглядаючи організацію державного регулювання зовнішньоторговельної діяльності, можна виділити два аспекти: впорядкованість та спрямованість. Спрямованість відображає результируючий вектор реформування системи державного регулювання зовнішньоторговельної діяльності, що враховує найбільш важливі чинники, що діють на торговельну політику країни. А впорядкованість, в свою чергу, проявляється передусім в інституціональній складовій механізму державного регулювання зовнішньоторговельної діяльності. Організація державного регулювання зовнішньої торгівлі означає систематичну координацію при розв'язанні пріоритетних завдань торговельної політики, що постають перед суб'єктами та інститутами, які складають інституціональну підсистему механізму державного регулювання зовнішньоторговельної діяльності.

Вивчення організаційних основ державного регулювання зовнішньоторговельної діяльності передбачає необхідність вивчення системи органів, які беруть участь у механізмі державного регулювання; розподілу між ними повноважень у сфері зовнішньоторговельного регулювання та організації координації та взаємодії між цими органами [11].

Механізм державного регулювання зовнішньої торгівлі в цілому в більшості країн світу є доволі складним, причому він суттєво відрізняється залежно від країни. Особливо неоднорідним є регулювання зовнішньої торгівлі у сфері АПК. Це є цілком об'єктивним. По-перше, внутрішня пропозиція продукції АПК визначається передусім кліматичними умовами в країні, а також організаційними формами агропромислових підприємств. По-друге, обсяги пропозиції мають чітко виражені сезонні коливання, а також жорстку залежність від погодних умов в конкретному році. По-третє, таку продукцію дуже важко стандартизувати, особливо коли для деяких товарних позицій у міжнародній торгівлі існує лише декілька постачальників, причому їхня продукція є індивідуалізованою.

Необхідно також зазначити, що вже досить тривалий час основною перешкодою на шляху зовнішньої торгівлі продукцією АПК є не лише тарифні бар'єри, що характерне для торгівлі промисловими товарами, але й фітосанітарні бар'єри та стандарти, що висуваються до товарів цієї групи. Адже залежно від країни дозволені до використання у продуктах харчування хімічні елементи та синтетичні компоненти можуть суттєво відрізнятися, тому продукція місцевих виробників може взагалі бути забороненою для зовнішньої торгівлі.

Також при регулюванні зовнішньої торгівлі продукцією АПК виникають й інші проблеми. У світовій економіці вже зараз утворилося багато "груп за

інтересами", які, виходячи зі структури свого виробництва, відстоюють певні позиції, що не завжди є позитивними для всіх учасників ринку. Крім того, найбільшою проблемою, що виникає при регулюванні зовнішньої торгівлі агропромисловою продукцією, є той факт, що майже всі країни світу надають своїм товаровиробникам субсидії, дотації або пільги, а це є забороненим у торгівлі більшістю звичайних товарів.

На міжнародному рівні інститути-регулятори мають виконувати функцію загального арбітра та форуму для проведення необхідних переговорів. І враховуючи ті проблеми, які виникають із глобальною забезпеченістю продуктами харчування, вони повинні також займатися проблемами глобальної продовольчої безпеки.

На регіональному рівні в якості інституційного регулятора зовнішньої торгівлі продукцією АПК можна назвати інститути СOT та ЄС, що функціонують в рамках Спільної сільськогосподарської політики.

Підхід ЄС до забезпечення безпеки мережі виробництва харчової продукції передбачає, що економічні оператори несуть основну відповідальність за якість продукції на усьому шляху від виробника до споживача або ж "від ферми до виделки".

В ЄС роль держави полягає у нагляді за мережею виробництва харчової продукції та її безпекою на основі інспекцій та аудиту економічних операторів з урахуванням факторів ризику, моніторингу безпеки мережі виробництва харчової продукції через заплановані та запрограмовані відбори зразків продукції щодо забезпечення безпеки на основі оцінки ризику та застосування повноважень, необхідних для вживання дієвих заходів у разі необхідності.

Фундаментальною складовою системи контролю внутрішнього ринку є контроль на зовнішньому кордоні ЄС. Тому одним із завдань ЄС є сприяння гармонізації контролю за безпекою продуктів харчування з боку його безпосередніх сусідів з метою сприяння торгівлі [7].

В Україні таких інституційних регуляторів, які займаються винятково зовнішньою торгівлею продукцією АПК немає. За це відповідають органи, що займаються загальним регулюванням зовнішньоекономічної діяльності країни. Такими державними органами є: Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України, Національний банк України, Державне управління митного контролю, Антимонопольний комітет України тощо.

На міжнародному рівні Україна є членом СOT, тобто, прийняла на себе зобов'язання щодо торгівлі аграрною продукцією. Загалом, позитивними наслідками вступу України до СOT для АПК та держави в цілому є:

1. Більша відкритість ринків країн-членів СOT і, як наслідок, покращення іміджу України.
2. Поліпшення загальної макроекономічної ситуації впровадження структурних та інституційних реформ і сприяння зростання реального ВВП.
3. Розвиток засад ринкової конкуренції за міжнародними стандартами.
4. Можливість сформувати привабливий інвестиційний клімат, а отже, збільшити обсяги іноземних інвестицій.
5. Пришвидшення структурних реформ в аграрному секторі.

До негативних наслідків відносять:

1. Прискорення темпів зростання безробіття у сільській місцевості.
2. Зростання рівня відкритості українського ринку сільськогосподарської продукції перед імпортом.

3. Зниження надходжень для бюджету від імпорتنих мит і посилення неконтрольованої трудової міграції та поширення транзитної міграції.

4. Зростання фінансових витрат для перегляду внутрішнього законодавства, а також на приведення національних стандартів якості та безпечності продовольчої продукції до міжнародних.

5. Фіксування обсягу імпорتنих тарифів на дуже низькому рівні [9, с. 281-282].

Висновок. Отже, одним з найважливіших об'єктів державного регулювання є міжнародна економічна діяльність як суттєвий фактор розвитку економіки країни. Зовнішньоекономічна політика є засобом подолання кризових явищ в економіці України, відкриває доступ вітчизняній продукції на світові ринки й забезпечує надходження товарів до України з інших країн світу.

Тому для виводу вітчизняного агропродовольчого сектора економіки з кризи, стабілізації і розвитку сільськогосподарського виробництва необхідно здійснити модернізацію існуючих форм і методів державної підтримки, формування нових напрямів і механізмів її реалізації. Адже система державної підтримки повинна бути досить гнучкою, і відповідати як поточним, так і довгостроковим потребам аграрного сектора.

В умовах економічної кризи та загострення конкурентної боротьби між країнами особливого значення набуває регулювання зовнішньої торгівлі. Основною ланкою державного регулювання економіки є інститут-регулятор. При регулюванні зовнішньої торгівлі агропромисловою продукцією можна виділити три рівні інституційних регуляторів: національний, регіональний і міжнародний. На усіх цих рівнях є свої регулятори, які відповідають за підхід до виробництва продукції та її якість. Інституційним регулятором який займається регулюванням тарифних та нетарифних бар'єрів на міжнародному рівні виступає СОТ. На регіональному рівні це установи в рамках інтеграційних об'єднань, і на національному рівні перелік регуляторів визначається національною політикою.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Андрійчук В.Г. Розвиток зовнішньої торгівлі України і економічна безпека / Андрійчук В.Г., Власик О.С., Можій А.І., Титаренко В.П. Національний інститут стратегічних досліджень. – К. : НІСД, 1996. – С. 58.
2. Гайдуцький П.І. Про основні засади реформування системи державної підтримки сільського господарства та сільської території // Економіка АПК. – 2005. – №11. – С. 43-48.
3. Головачова О.С. Інституційні аспекти регулювання зовнішньої торгівлі агропромисловою продукцією // Агросвіт. – 2012. – №11. – с. 38-42.
4. Головачова О.С. Особливості застосування нетарифних інструментів регулювання зовнішньої торгівлі продукцією АПК України // Інвестиції: практика та досвід – 2013. – № 10. – С. 75-78.
5. Демчак І.М. Ситуація в аграрному секторі економіки та заходо Уряду щодо державної підтримки розвитку АПК. – 2005. – №11. – С. 12-19.
6. Лука О.Ф. Регулювання експортно-імпоротної діяльності з урахуванням порівняльних переваг сільського господарства України : Дис. канд. екон. наук: 08.02.03. – Національний аграрний університет. – К., 2004. – С. 10.
7. Меморандум з економічного розвитку «Стратегічний вибір щодо прискорення та підтримки зростання» [Електронний ресурс]: http://siteresources.worldbank.org/FUKRAINEEXTN/Resources/UA_CEM_UKR_complete.pdf
8. Нестерова А.Д. Государственное регулирование экономики: Курс лекций. – Калининград, 1997. – 63 с.
9. Семів С.Р., Ясніцька У.М. Вплив вступу України до Світової організації торгівлі на ринок агропромислової продукції // Науковий вісник НЛТУ України. – Вип. 21.10. – С. 280-283.
10. Титарчук І.М. Державна підтримка сільського господарства в умовах трансформації економіки АПК: автореф. дис. канд. екон. наук / Національний аграрний університет. – К., 2006. – 23 с.
11. Трошкина Т.Н. Организационные основы государственного регулирования внешнеэкономической деятельности [электронный ресурс]: <http://www.zonazakona.ru/law/comments/253/>
12. Шаманська О.І. Державне регулювання ринку агропродовольчої продукції // Економіка та держава. – 2014. – № 5. – С. 129-132.
13. Цьомик Ю.В. Удосконалення державного регулювання експорту та імпорту агропродовольчої продукції в Україні // Економіка АПК. – 2006. – № 6. – С. 105-110.